

Bio-, kulturális és politikai diverzitás

Megfontolások, kérdések Kína újkori történelméről*

Gaia és embertakarója

A természettudományok felismerték: a Földgolyó minden részének minden természeti jelensége kapcsolatban áll egymással. Hatnak egymásra. A földkéreg, a növény-, állat- és embertakaró, a légkör a bioszféra egésze. Az embertakaró különböző egységei (így mi is) még inkább csak szomszédokkal, de lassan – a természethez hasonlóan – szintén egy teljes kapcsolatrendszert építenek ki. Technikai eszköztárrunk, agyi tréningünk lehetővé teszi a Glóbusz méretű szerves kapcsolatháló teremtését a különböző kultúrák között. Az emberiség történelme belép az „egyetemes történelem” korszakába.

Először rájöttünk, hogy a közös életközeg, Gaia (a Földanya) köt össze bennünket, mert bármely pontján avatkozunk Gaia sorsába – akár Délen az esőerdők kivágásával, akár Északon a CO₂, a metán kibocsátásával –, ezzel az ember sorsát, a magunkét is befolyásoljuk. Az esőerdők népei nem ismerik a skandinávokat, talán csak tv-közvetítésből szereztek róluk tudomást, de az ottani erdő-kivágások közrejátszanak a tengeráramlat módosulásában és ez már befolyásolja Skandinávia népeinek életét is. Igaz, erről nem tudva még, teszik, amit tesznek. Hogy a déliek és északiak életcéljaikat, egymásra is kiható tevékenységüket összehangolják, ahhoz meg kell teremtenünk emberi közös intézményeinket. Az „emberi világ” most kezdi *nemzetközi intézményeit világintézményekké* formálni. A nemzetközi politikának kell – miután a „minden mindenre kihat” természeti elve az emberi kapcsolatokra is érvényes – valódi világpolitikává alakulnia. Irányt veszünk a „globális intézmények” („világállam”, „világjog”) felé.**

Ahhoz azonban, hogy világpolitikáról, világjogról beszélhessünk, az egész világra érvényes *értékrendet* és *magatartás-normákat* kell kialakítanunk. Ahhoz, hogy egyetemes történelemként írassuk majd le korunk történelmét, egyetemesen érvényes történetírói értékrendet kell kialakítani és

alkalmazni a Földgolyó minden kultúrájának alkotásaira és minden politikai rendszer akcióira.

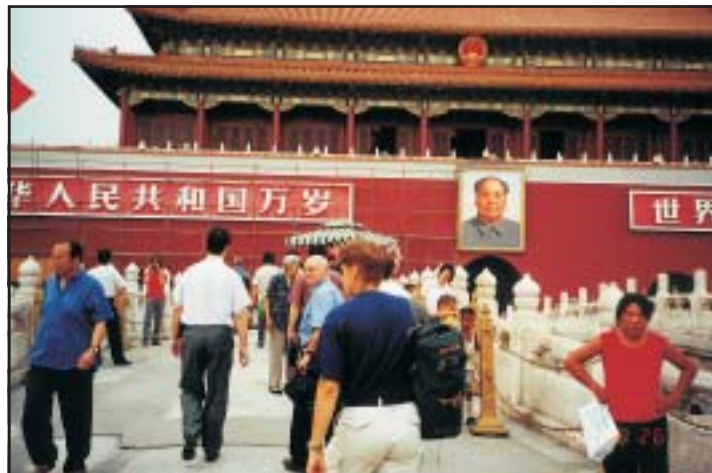
Kína, a kínai kultúra (és politika) európai kapcsolatairól olvasunk, írunk, kutatunk. Kína és Európa helyét igyekszünk meghatározni a Földgolyó különböző kultúrái között. Először, természetes, hogy fogalomtisztázással kezdjük gondolatmenetünket.

Javaslat a „politikai diverzitás” elvének elfogadására

A) *Biodiverzitás*. A „biodiverzitás”, az élő természet sokféleségének fogalma világos, egyértelmű. Megőrzése 1992-ben Rio de Janeiróban rögzült. Az emberen kívüli természetéről volt csak szó.

B) *Kulturális diverzitás****. A kulturális diverzitás fogalmának elfogadását – az emberi kultúra sokszínűségének megőrzését – 1999-ben javasoltuk a tudomány első világkongresszusán, Budapesten. A kultúra a mi felfogásunk szerint az emberi *cselekvés normatívája*, az emberi magatartás értékrendje. Felfogásunkat megkülönböztetjük a kultúra azon értelmezésétől, mely csak a *cselekvés egyes területeit* – az oktatást, a művészetet, tudományt stb. – érti a kultúra fogalmán. Minden cselekvésnek megvan (meg lehet) az adott közösségre jellemző normája: a zenei, képzőművészeti, irodalmi alkotásnak éppúgy, mint a közlésnek, vigalmaknak, termelőmunkának, családszerveződésnek, szexualitásnak, az utcai viselkedésnek, sőt a közösségképzésnek. A lokálisan különböző megélhetésvizonyok, életrendek (és az emberi faj fejlődésében akár a véletlenek) különböző viselkedési és erkölcsi normákat hívnak életre (kulturális diverzitás). A kulturális diverzitás azt jelenti: tudomásul vesszük a cselekvési normatívák különbözőségét, amelyek szerint emberek egy csoportja, közössége éli le életét. Elfogadom: az enyémtől eltérő cselekvési normák ugyanolyan értékesek lehetnek, mint az enyém. Elfogadom – a mindennapi gyakorlatban is – a kultúrák egyenértékűségének elvét.

C) *Politikai diverzitás*. A kultúra értékrendjére épül rá a közügyek intézésének, a politikának a normatívája. A kulturális diverzitás ténye magától értetődően eredményezi a politikai diverzitást is. A kérdés: mennyire tartjuk értéknek a politikai diverzitást, és toleráljuk annak létét? Netán mennyire tekintjük a másságot értéknek politikai rendszer-

Az egykori császári székhely, a Tiltott város a Tienanmen tér felől – Mao-képpel. Peking, 2000

*Előadásrészlet a 2004. május 21–22-i pekingi Európa–Kína kulturális csúcson.

** Glatz Ferenc: Gaia-szemlélet a történetírásban. *História*, 2005/1–2. szám!

*** Glatz Ferenc: Tudomány a 21. században. A kulturális diverzitás. 1999. június 26. (World Conference on Science. UNESCO, 1999. 18–22. old.)

rek között? Vagy be akarjuk vezetni az egyik kultúrából (az európai ember kultúrájából) kinőtt politikai rendszert a Földgolyó egészén? És ehhez felhasználjuk katonai, gazdasági erőnket, képzettségünket? A *biodiverzitás* (1992), a *kulturális diverzitás* (1999) értékékként elismerése után, beszélhetünk-e a *politikai diverzitás* (2004) tényének elfogadásáról?

Az emberi cselekvés mely területén fogadhatjuk el a különbözőséget, a diverzitást?

Miért nem fogadjuk el azt, hogy a politikai intézményépítés, a gazdálkodás normái is eltérők lehetnek? Miért nem vesszük tudomásul, hogy a kínai vagy arab ember életcél-rendszere eltér az európai-amerikai életcél-rendszertől? Miért van jogunk megkövetelni a kínai vagy az arab társadalomaktól, hogy az európai-amerikai *politikai rendszer* normatívái szerint éljenek?

Lehet, hogy inkább csak ahhoz van jogunk, hogy megköveteljük tőlük a mi kulturális normarendszerünk különbözőségének tiszteletben tartását? Tőlük is, magunktól is a kölcsönös toleranciát?

„Ütközés” vagy „együtműködés”?

Két út áll előttünk. Az egyik: hatalmi és gazdasági erőnkkel megkíséreljük a világ különböző politikai és gazdasági rendszerét egységesíteni, és ráerőszakoljuk a világra az európai-amerikai politikai-gazdasági rendszert, vagyis befejezzük azt, ami részben már meg is történt. Ebben az esetben a népeknek csak a kulturális különbözőséget (kulturális diverzitást) hagyjuk meg: a szokásrendszer, a vallás, a dalok, az öltözködés, a főzés stb. különbözőségét. Vagy tudomásul vesszük, hogy a diverzitás az emberi cselekvés valamennyi szférájára, így a közügyek intézésére, a politikai rendszer különbözőségére is kiterjed.

Felfogásom ugyan vitatható, nekem is vannak megválaszolatlan kérdéseim. De a politikai diverzitás tudomásulvétele az egyik lehetőséget kínálja ahhoz, hogy a következő évtizedek történelme ne a civilizációk összeütközése, hanem a civilizációk együtműködése legyen. (Egymás mellett élésének gyakorlata legyen.)

Kína ebből a szempontból sajátos világtörténelmi szerepet kap ma. Az

A hagyományos legyezőtánc a modern kínai testkultúra részévé vált. Peking, 2000

arab, az indiai mellett a világ igazán erős kultúrája, amely más szokás- és közösség-szervező, politikai normatívákat követ, mint az európai-amerikai kultúra. (Fekete-Afrikáról még nem tudunk jövőképet festeni.) És mi, az európai-amerikai politikai rendszer képviselői, az ő minden aktivitásukat, cselekvésüket a saját politikai rendszerünk mércéjén mérjük, minősítjük. Minősítjük „demokráciának”, „diktatúrának”, „nyitottság”-nak, „zárttság”-nak.

A kínai, az arab talán nem is érti, miről beszélünk. (Pontosabban: elvárjuk, hogy ismerje a mi rendszerünket, s hogy értse, miért gondolkozunk őrülök így...)

Glóbusz-szemlélet és politikai diverzitás a történelem mércéjén

Milyen esetekben van jogunk belebeszélni és beavatkozni más kultúrák politikai rendjébe? Vagy: milyen esetekben kötelességünk beavatkozni? Mert a globális politika együtt jár a globális felelősséggel is; a Föld egészén élő természeti és embertakaró életéért. Mindezeket a kérdéseket csak az „erő” és saját pillanatnyi érdekünk alapján válaszoljuk meg? Ha van erőnk, fellépünk, ha nem, akkor szemet hunyunk? S mi lesz, ha megerősödik a kínai, az arab, a fekete-afrikai kultúra, s hadseregével, gazdaságával ő kíván az erő pozíciójából tárgyalni, mint tesszük ezt mi ma?

De ha felelősöknek érezzük magunkat a Föld egészéért, akkor a mi európai-amerikai törvényeink szerint kell a Föld minden pontján eljárnunk, fellépünk? Hogyan érvényesült és érvényesül ez a globális felelősség, ha netán beavatkoz(t)unk – akár Kínában, akár az arab világban – az elmúlt kétszáz évben? Vagy – ha nem avatkozunk be – a helyi politikai rendszerek azt teszik az emberrel, természetel a maguk uralta területen, amit akarnak? Elégethetnek több milliárd tonna barnaszenet majd energianyeréshez, vagy rendezhetnek vérfürdőket? Mi szabhat korlátokat a „politikai különbözőség” tolerálásának?

A zsidó-keresztény kultúra és a görög-római politikai rendszer alapvető erkölcsi, etikai kérdései ezek. Jó volna, ha a történettudomány is feltenné magának azokat. Ilyen alapon tehetjük fel a kérdést: vajon miért tűrte például a liberális demokrácia a fasizmus kibonta-

A kínai nagyvárosokat már autópályák kötik össze – de a kerékpár sem ment ki a divatból. Peking, 2000

folytatás a 20. oldalon ⇨

Bio-, kulturális és politikai diverzitás

⇒ folytatás a 4. oldalról

kozását, politikai uralmát (1932–39), és miért csak akkor szállt vele szembe, amikor azokat a lokális közösségeket is támadta katonai úton, amelyek e liberális demokrácia világának vezető államai voltak (1939). Másik kérdés: mennyiben volt indokolt a második világháború után a Szovjetunióval és táborával, vagy később Kínával szemben a gazdasági-politikai embargó bevezetése? És ha indokolt volt a Szovjetunióval szembeni megsemmisítési stratégia, akkor miért nem korábban kísérelték meg összerombolni azt? Akkor, amikor még fenntartotta a nagy koncentrációs táborokat! És miért akkor rombolták össze (1986 után), amikor már sem az emberi élet, sem pedig a nyugat-európai katonai potenciál számára nem hordozott veszélyeket? Sőt, amikor élehetővé akarta tenni az emberi életet, megakadályozni az őrült természetpusztításokat? (Az 1985–86-os gorbacsovi reformok után már indokolatlan volt hidegháborúról és a Szovjetunió „világhódító” céljairól beszélni...) Eddig csak az erő és az érdek döntött. Vajon a globális politika korában, amikor az ember–ember kapcsolatrendszer is kihat a világ minden pontján az ott élőkre, akkor is csak az erő és érdek alapján döntünk beavatkozásról?

Gaia és az ember életének védelme

Történészként úgy látom: két alapvető értéket kell a Földön megóvni bárkivel szemben is, akár erőszakkal fellépve, akár a helyi politikai rendszerekkel együttműködve.

Az egyik: a Föld globális *természeti értékei*, a másik az *emberélet*. Egyik szempont tehát a *Föld (Gaia) globális természeti értékeinek védelme*. Vagyis azon természetpusztító akciók ellen van erkölcsi alapunk fellépni, amelyek az egész Földet, azaz a globális értelemben vett emberiséget károsítják.*

A másik szempont: az *emberélet védelme*. Ez azt jelenti: nem fogadjuk el, hogy politikai (az emberi és természeti közösséget érintő) véleménynyilvánítás miatt embereket megfosztanak életüktől. Tudomásul vesszük a politikai rendszerek különbözőségét, de nem vesszük tudomásul, hogy bármilyen politika emberélet elvételét kívánhatja.

Kérdéseket állíthatunk természetesen korunk politikusainak és a múltat értékelő történészeknek. Sokat. Említhetjük a kínai Tienanmen téri sortüzet, a jugoszláviai tömegmészárlásokat, amelyeket nem vettünk szó nélkül tudomásul. De kérdezhetjük: miért vettük tudomásul több százezer ember kegyetlen egymást-mészárlását a nyugati és szovjet fegyverekkel Közép-Afrikában, Ruandában?***

*Vö. Glatz Ferenc: Természetismeret – társadalomismeret. História, 1999/5–6. szám!

** Vö. Szabó A. Ferenc: A ruandai népirtás. História, 2004/4. szám! (A szerk.)

Európai történelmi tapasztalat

Az Európai Unió keresi helyét a világ területigazgatási szervezetei között, az európai kultúrák keresik helyüket a világ különböző kultúrái között.

Európának vannak tapasztalatai a 16–20. századból: hogyan nem szabad viselkedni a más szokásrendű kultúrákkal szemben. Mi, európaiak már feladtuk azt az álláspontot, melynek nevében be akartuk vezetni a világ minden részén az európai értékrendet és az arra épülő politikai rendszert. Annak ellenére mondjuk ezt, hogy tudjuk: ezeknek a gyarmatosításoknak nevezett akcióknak igen sok civilizatorikus vívmány elterjedését is köszönheti a világ. A 20. század új nagyhatalmai, tőlünk keletre és nyugatra ezt a tapasztalatot még nem élték meg. Az egyik, a Szovjetunió összeomlásában (felőrldésében) nem kis része volt annak, hogy a saját politikai elveit és rendszerét kívánta a világ más kultúráiban is érvényesíteni, a „világszabadság”, „elnyomás nélküli társadalom” elveit hirdetve. Az a nagyhatalom pedig, amelyik most úgy gondolja, egyedül őt nyomja a „globális felelősség” terhe, feltehetően tanul Európa 16–19. századi és a Szovjetunió 20. századi esetéből, s néhány saját kudarcából. Még nem tudni, hogy a türelmes-méltányos-konszenzuskereső vagy a türelmetlen-arrogáns-konfliktuskereső politika diadalmaskodik...

Generációs emlékek a kínai–európai kapcsolatrendszeréről, 1963–93

Az Európai Unió (1992) és elődje, az Európai Gazdasági Közösség (1957) Kína-politikáját vizsgáljuk történelmileg. Úgy látjuk: az európaiak kimondva, kimondatlanul támaszkodtak a több évszázados európai kudarcok tapasztalataira. A mi korosztályunk az 1960-as évektől figyelte ezt az európai Kína-politikát.

Diákként együtt éltünk (1959–64 között) kínaiakkal, megszerettük és becsültük a kínai életformákat, egymás mellett főztünk a kollégium konyhájában, pingpongoztunk, és vitatkoztunk fiatalságról, életcéljainkról. Megtanultuk már az 1960-as években, hogy a távoli, Nyugat-Európánál többszörösen nagyobb államban egészen más problémákat kell megoldani, mint Európában vagy Amerikában: a napi „egy tál rizs”, az ivóvíz, az alapvető egészségügyi feltételek biztosítása az igazán fő gond. Egészen más a dolgok fontossági sorrendje, mint nálunk. Láttuk, hogy a kínai emberek gazdálkodási szervezetében más normák uralkodnak, mint az európaiban. Ugyanúgy haszonközpontú, mint az európai, de több benne a személyes elem: családi, baráti kapcsolatok nagyobb szerepet kapnak, mint az európaiban. (Ezt a liberális európai mentalitás hajlik „feudálisnak” vagy „hűbéri-nek” minősíteni, s nem veszi észre, hogy

Évtizedekkel ezelőtt a napi egy tál rizs, az ivóvíz, az alapvető egészségügyi feltételek biztosítása volt a fő gond Kínában. Ma nagyobb az árubőség a piacon

ezzel a minősítéssel csak az európai történelmet tekintjük az egyedüli mérce-né. Persze nem akartunk sohasem kék zubbonyban járni, életidegen volt nekünk az, hogy az állam, a politika beleszól a magánéletbe, a szerelembe stb. (Kivéve – a tőlünk mindig is idegen – kis „forradalmi csapatokat”). És a kezdődő „kulturális forradalom” elvei elfogadhatatlanok voltak számunkra. Sajnálunk is, amikor a kínai ösztöndíjasokat hazahívták Magyarországról 1964–66-ban. De megtanultuk: Kína politikai rendszere eltérő a miénktől: az állampolgári közösséget megjelenítő szervezetet – vagyis az államot – tradicionálisan magasan az egyén érdeke fölé helyezi. Centralizált politikai rendszer, amely az oktatás, művészet területén is érvényesíti az ellenőrzési és utasításos rendszert. (Ezt a politikai „diverzitást” nem fogadta el sem a Szovjetunió, sem a nyugati világ.)

Már a kínai kultúra barátjaként figyeltük: hogyan alakult a kultúrát hordozó kínai politikai rendszer és a társadalom sorsa, hogyan változnak a rendszer intézményei (nagy ugrás 1958–60), indul a harc a konfucianizmus ellen (1970-es évek), hogyan bontakozik ki a pusztító „kulturális forradalom” (1966–76), majd örömmel figyeltük a Teng Hsziao-ping-féle konszolidációs politikát az 1980-as években (1978). Úgy láttuk, hogy Teng felszínre engedi a több évezredek hagyományát, igyekszik a szociális nyomort felszámolni, s engedi ugyanakkor a modernizációt is. És örömmel láttuk, hogy a kínai állam ismét harmonizálja a diaszpórában és az állam területén élő kínaiak érdekeit (1984). Nyit a szabad gazdálkodás irányába.

Volt diáktársaink is visszatértek Magyarországra, ki a diplomáciai testületbe, ki a privát gazdasági életbe. Az 1980-as években tisztelettel, de kissé értetlenül néztük az adatokat, amelyek arról szóltak, hogy a Kínában befektetett pénzek az 1980-as években több, mint 50%-ban a kínai diaszpórából származnak. Ezt elképzelhetetlennek tartottuk volna egy európai állam, egy európai nemzet és saját emigrációjának viszonyában. (Akár a lengyel, akár a magyar emigráció és az anyaország viszonyában.) Megtanultuk, hogy a kínai vállalkozó sajátos viszonyt épít ki az állam és a külföldi kínai érdekek között. (A kínai kommunisták soha nem rendelték alá a maguk nemzeti érdekeit a „világkommunizmus” vagy a szovjet érdekeknek, ahogy az európai kommunisták tették.) Tudomásul vettük, van egy nép, amelyiknek más a normarendszere állam és egyén viszonyáról, a politika helyéről az ember életében, az anyagi gazdaság értelméről, az egyéni és közösségi életcélokról...

Ezért láttuk örömmel, hogy szűkebb hazánk, Magyarország milyen szoros kapcsolatokat épített ki már az 1970-es évek végén Kínával, és örömmel láttuk, hogy tágabb hazánk, Európa fokozatosan ismeri fel Kína világtörténelmi jelentőségét.

Lakásul szolgáló kalyiba
a modern szálloda tövében. Peking, 2000

Szimpatióval figyeltük azt, hogy az Európai Közösség 1985. május 15-én kooperációs egyezményt írt alá Kínával, amely az EK első szerződése volt egy ún. állami kereskedelmi (tehát nem piacgazdaságban élő) országgal. E szerződést úgy fogtam fel – naplójegyzeteim szerint –, mint lemondást arról, hogy más kultúrákon is számon kérjük a liberális kapitalizmus politikai-gazdálkodási szabályait. (Miközben Európában a mi kultúránk számára csakis ezt tartottuk akkor életképes, követendő alapelvnek.) Azután jött a Tienanmen téri események miatt, 1989–92 között a nemzetközi és így az európai közösségi embargó. Ekkor gondolkoztunk el: vajon milyen eszközöket vehetünk igénybe egy másik állam belpolitikájának befolyásolásához? Egyáltalán: milyen globális felelősség terhel bennünket, európaiakat?

Kína és Magyarország kapcsolata – a szovjet politika Kína-ellenessége

miatt – részben informális keretekben zajlott az 1970–80-as években. A magyar modell a kínaiak új politikájának megfelelt. Vagyis a politikai intézményrendszer reformja nélkül gazdasági reformot végrehajtani. Magyarországon 1965 után megmaradtak a pártállam intézményei, de azok a napi gyakorlatban részben átalakultak, részben megkezdődött a piacgazdaság intézményeinek kiépítése. Kínai kollégáink máig állítják, hogy a magyarok ún. új gazdasági mechanizmusa és az 1978–2000 közötti kínai politika között sok rokonság mutatható ki, és a kínaiak használták, ahogy ők mondják, a „magyar példát”.

Azután jött a szovjet összeomlás 1991–92-ben. A politikai összeomlás utáni első hónapok már megmutatták, hogy hiába juttattuk érvényre a nyugati liberális demokrácia alapelveit, azok a Szovjetunió helyén létrejött államokban nem hozták meg az elvárt javulást az emberek egyéni életében, és nem is fokozta az ott élő közösségek teljesítőképességét, ahogyan mi gondoltuk 1990 előtt. Lassan tudatosult – és még ma is tart ez a tudatosodási folyamat –, hogy a *mi politikai, gazdálkodási és viselkedési kultúránk bevezetése egy évezredek óta másként szerveződött társadalomban, nem fog az általunk várt eredményhez vezetni*. Ekkor fogalmazódtak az alapelvek: csak az *emberi élet* és a *globális természet megóvása érdekében* szabad bármiféle beavatkozásra vállalkozni. Politikai rendszerek, pártrendszerek, eltérő gazdálkodási módszerek miatt – nem.

Az Európai Unió helye a világban, viszonya Kínához, 1992–2004

Ma még nem látjuk, mi, történészek sem, hogy az Európai Unió létrejötte (1992) milyen nagy változásokat indított el az unióban élő népek életében. Még kevésbé látjuk, hogy milyen változásokat indított el a világban, mindenekelőtt a gondolkodásban. (S hogyan párosul mindezzel az informá-

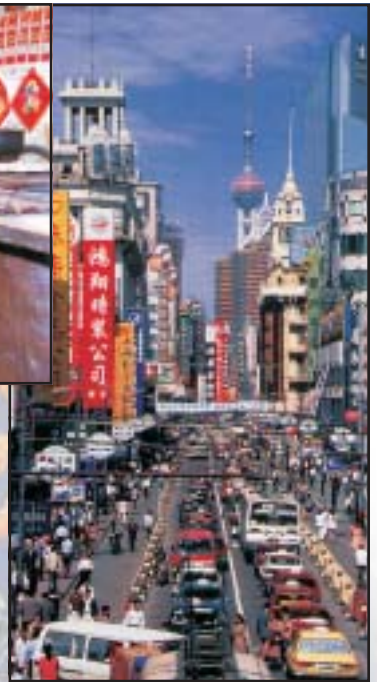
Az ellentétek országa

Kínában legkevesbé a politikai rendszer változott. A gazdaság nagy része már a piacgazdaság elvei szerint működik – autoritárius politikai irányítás mellett. A VIII. Országos Népi Gyűlés 4. ülésstaka, 1996. március

A népesség jelentős része ma még a fejletlenebb vidéken él. Sziklába vájt lakás, 2005

Kína tengerparti területein urbanizációs forradalom zajlik. Sanghaj bevásárlóutcája, 1990-es évek

A 16. századi hagyományos kínai színházas napjainkban reneszánszát éli

A párttörténet ma is tananyag – esténként viszont nyugati típusú diszkóklubban szórakozik a városi fiatalság. Peking, 1997

A mezőgazdaságban átfogó reformokat indítottak: rátértek a „családi felelősségi rendszerű” egyéni gazdálkodáshoz. Az eszközök kultúra alig változott. Rizsföldjén dolgozó parasztcsalád ebédel, 1990-es évek

A globális hatalmi tényezővé váló Kína a világűr meghódításából is részt követel. Az első kínai űrhajós, 2003. október

Az infrastrukturális fejlődés nyomán autópályák épülnek

Az olcsó kínai textilárak napjainkban már világvetést támogatnak. Ruhagyár, 1990-es évek

ciós forradalom kibontakozása.) Ahogy az USA ekkortól kezdett arról beszélni, hogy Amerika elaludt (Henry Kissinger), mert az időközben megerősödött Európa önálló világpolitikai szerepre törhet, így mi, európaiak is kezdtük keresni a saját identitásainkhoz a történelmi alapokat, és kezdtük a mi sajátos érdekeinket megfogalmazni. (Különösen számunkra, közép- és kelet-európaiak számára volt ez fontos, akik a második világháború után amerikai ellenőrzés, illetve szovjet megszállás alá kerültünk, és akik a nyugat-európai integrációban is túlsúlyosnak tartottuk az USA szerepét. Amellett, hogy őszinte tisztelői voltunk az amerikai demokráciának.)

Azt, hogy az új Európai Unió 1992-ben feloldotta a Kína-ellenes megszorító intézkedések zömét, Európa önálló szerepkeresése egyik mutatójának tekintettük.* Ennek eredménye volt szerintünk, hogy 2000-re Kína az európai uniós importlista 3. helyére emelkedett, s hogy a Kínába irányuló technológiai transzfer 49%-a Németországból származott. Az unió önállósulásának jeleként értékeltük azt, hogy 1994-ben kialakult az EU „Ázsia-stratégiája”, ugyanakkor Csiang Cö-min elnök meghirdette a kínai-európai kapcsolatok négy alapelvét, majd 1995-ben a „Kína-EU kapcsolatok hosszú távú politikájának” alapelvei fogalmazódtak meg, 1996-tól pedig az Európa-Ázsia találkozókat követték egymást. 1998 júniusában – Hongkong visszacsatolása (1997) után – az Európa Tanács jóváhagyta „Az átfogóbb kapcsolatokat Kínával” című stratégiai dokumentumot.

Vagyis az én értelmezésem szerint: (Nyugat-)Európa – önállósodása részeként – kialakította saját Ázsia-politikáját, és közben kimondatlanul is *elfogadta a kulturális, a gazdasági és egyben a politikai diverzitás elvét*.

Globális politika: kölcsönös egymáshoz igazodás

Miért lehet hasznos a toleráns-konzenzuskereső világpolitikai magatartás? Amelyik a kulturális mellett a politikai diverzitást is elfogadja? – tettük fel a kérdést Lu Jungsziang úrral, a Kínai Tudományos Akadémia elnökével folytatott budapesti (1999), majd pekingi (2000) tárgyaláson. Azért, mert a globális világ politikai rendszerére épp a folytonos kölcsönhatás a jellemző. A globalitás érvényesülése korunkban tényévé vált, ami kölcsönviszonyt teremt – akkor is, ha nem veszünk erről tudomást – a Föld különböző politikai és kulturális erői között. *Az erőszak alkalmazása az egyik részéről az erőszak alkalmazását váltja ki a másik részéről*. És a szélsőséges kirekesztőket erősíti. Kínaiaknál, araboknál, feketéknél egyaránt.

Hogyan is érvényesült ez a tegnap történelmében? Az, hogy az EU a fegyverembargó kivételével feloldotta a legtöbb megszorítást 1992-ben, az Kína-szakértőink szerint megnyugtatóan hatott a kínai vezetésre. A kínai állami vezetést megerősítette, hogy folytassa a belső reformokat. Kína 1994-ben elfogadta az európai kapcsolatokról szóló dokumentumot. Kimondta a hosszú távú és stabil együtt-

működés programját, „egymás különbözőségeinek tiszteletben tartását”, az „egyenlőség” elvét és a folytonos „konzultáció” hasznosságát, mint eszközt. De a különbség kölcsönös tudomásulvétele kihatott feltehetően a kínai vezetés globális konszenzus-keresésére is: ekkortól a kínai vezetés is jobban számolt a belpolitikai lépések európai és világ-visszhangjával. Azt is bölcs megállapodásnak tartottuk, hogy az Európa Tanács említett 1998. júniusi Kína-konceptiójában az EU kimondta, hogy elő kell segíteni Kína integrálását a nemzetközi szervezetekbe, bekapcsolódását a világgazdaságba, meg kell erősíteni Európa pénzügyi elkötelezettségeit Kína irányában és az Európai Unió támogatni kívánja Kínát a „jogállami alapokon nyugvó társadalom kialakításában”.

S mi történt ugyanezen időben a másik oldalon? 1997-ben a Kínai Kommunista Párt XV. kongresszusán megerősítették a piaci reformot, és 2000–2001-re Kína elfoglalta előkelő helyét az európai gazdaságban. Vagyis a kulturális és politikai diverzitás elvének elfogadása a különböző kultúrák *kölcsönös összeilleszkedéséhez*, szerves egymás mellett éléséhez vezethet. *Nem legyőzni, magunk alá gyűrni kell az Európán, Amerikán kívüli kultúrákat, hanem egyenjogú partnerséget kell kiépíteni velük*. Ők akkor veszik tudomásul a mi kultúránk és politikai rendszerünk másságát, ha mi is tudomásul vesszük az ő kulturális egyéniségüket és politikai intézményeik sajátosságait.

*

A folytatás már napjaink történelme, politikája...

A kulturális diverzitás elfogadása az első lépcső, a politikai diverzitás elfogadása a második. De hová vezet e lépcső? A politikai diverzitás összefér-e az egypólusú politikai világrenddel? A lépcső a „világállam”-hoz vezet? Egy olyan szervezethez, intézményhez, amellyel uralni, kézben tudjuk tartani a Gaia-szintű beavatkozásokat a természeti környezetbe? (Mert Kínában is kérdés: mi lesz, ha az energia-gondok miatt elégeti sok milliárd tonnára becsült barnaszén-tartalékait? Ahogy kérdezik: no és az esőerdők kivágása, no és az üvegházhatást okozó gázok kibocsátása a világ más kontinensein?...). A lépcsők egy olyan magasságba vezetnek, ahonnan már egyenlő látószöggel figyeljük a világ különböző tájain folytatott emberpolitikát?...

2004. május

GLATZ FERENC

Irodalom

A biodiverzitás és a Földet érintő folyamatokról a nemzetközi irodalom (B. L. Turner, J. E. Lovelock, A. M. Mannion, R. Meissner, Th. Junker stb.) művein túl ajánljuk Borhidi Attila, Czelnai Rudolf, Láng István, Mészáros Ernő, Papp Sándor, Vida Gábor, a világgazdaságról Csikós-Nagy Béla, J. Stiglitz, Erdős Tibor, Palánkai Tibor könyveit. — Kínáról magyar nyelven Ecsedy Ildikó, Polónyi Péter, Jordán Gyula, Mészáros Klára, Tálás Barna művei forgathatók. Hasznosítottuk a volt kínai nagykövetek (Juhász Ottó, Bayer Mihály), a sanghaji konzul Hajba Tamás és Csen Kuo-jen, a KNK egykori magyarországi nagykövetének információit.

* Vö: Glatz Ferenc: Az európai történelem kérdőjelei. História, 2000/2. szám! (A szerk.)